

Хіславіцкая воласць XVI – пачатку XVII ст.

Мяцельскі А.А.

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск

Гісторыка-геаграфічныя даследаванні заўсёды прыцягваюць увагу вучоных, таму што да сённяшняга дня застаецца шмат адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, пра час існавання якіх і пра тэрыторыю якія яны займалі, захавалася недастаткова інфармацыі. Адной з такіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак Вялікага Княства Літоўскага была Хіславіцкая воласць.

Мэта артыкула – высвятленне часу існавання і тэрыторыі Хіславіцкай воласці, што знаходзілася на памежжы ВКЛ з Рускім царствам на Пасожжы.

Матэрыял і метады. *Для напісання артыкула ўжыты матэрыялы, выяўленыя ў дакументах Літоўскай метрыкі, Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. Пры распрацоўцы пытання выкарыстоўваліся агульнагістарычныя метады, а таксама картаграфічны і метады гістарычнай рэканструкцыі.*

Вынікі і іх абмеркаванне. *На падставе аналізу пісьмовых крыніц высветлена, што Хіславіцкая воласць ў XVI – пачатку XVII ст. размяшчалася на абодвух берагах ракі Сож у межах сучаснага Хіславіцкага раёна Смаленскай вобласці Расіі і была звязана з Мсціславам. Яна займала невялікую тэрыторыю і была слаба заселена.*

Заклучэнне. *Хіславіцкая воласць Мсціслаўскага ваяводства пасля завяршэння вайны 1654–1668 гг. Рускага царства з Рэччу Паспалітай была ліквідавана. Шляхецкія ўладанні былі ўключаны ў склад воласці Мсціслава, а дзяржаўныя ўладанні засталіся ў складзе сфарміраванага Хіславіцкага староства, якое тэрытарыяльна не было стабільным.*

Ключавыя словы: *Хіславічы, воласць, Мсціслаўскае княства і ваяводства, староства, Рэч Паспалітая, адміністрацыйна-тэрытарыяльнае ўладкаванне.*

(Ученые записки. – 2022. – Том 35. – С. 32–37)

Khislavitskaya Volost of the 16th – Early 17th Centuries

Miatselsky A.A.

Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk

Historical and geographical research always attracts historians because until today there have been many administrative-territorial units about the time of the existence of which, and about the territory they occupied, not enough information has been preserved. One of such administrative-territorial units of the Grand Duchy of Lithuania was the Khislavitskaya Volost.

The purpose of the article is to clarify the time of the existence and territory of Khislavitskaya Volost, which was situated on the border of the GDL with the Russian Kingdom on the Posozhye (the Sozh River basin).

Material and methods. *The materials found in the documents of the Lithuanian Metric, the National Historical Archive of Belarus, were used. In the course of the research both general historical methods and the cartographic method, as well as the method of historical reconstruction, were used.*

Findings and their discussion. *Based on the analysis of written sources, it was established that Khislavitskaya Volost in the 16th – early 17th centuries was located on both banks of the Sozh River within the modern Khislavitsky District of Smolensk Region of Russia and was closely connected with Mstislav. It occupied a small territory and was sparsely populated.*

Conclusion. *Khislavitskaya Volost of Mstislav Voivodeship after the end of the war of 1654–1668 of the Russian Kingdom with the Polish-Lithuanian Commonwealth was liquidated. The gentry possessions were incorporated into Mstislav Volost, while the state possessions remained as a part of Khislavitski Starostat, which was not geographically stable.*

Key words: *Khislavichi, volost, Mstislav Principality and Voivodeship, starostvo, Rzeczpospolita, administrative-territorial arrangement.*

(Scientific notes. – 2022. – Vol. 35. – P. 32–37)

Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае ўладкаванне Мсціслаўскага княства і ваяводства XIV–XVIII стст. прыцягвае ўвагу даследчыкаў з канца XIX ст. За гэты час тэма раскрывалася як у працах, у якіх разглядаліся агульныя пытанні адміністрацыйна-тэрытарыяльнага ўладкавання ВКЛ [1], так і ў артыкулах, прысвечаных асобным адміністрацыйна-тэрытарыяльным адзінкам Мсціслаўскага ваяводства [2–5]. Тым не менш, па-за ўвагай даследчыкаў застаецца яшчэ некалькі адміністрацыйных адзінак Мсціслаўскага ваяводства XVI–XVIII стст., гісторыя фарміравання якіх і тэрыторыю, якую яны займалі, застаецца не да канца раскрытай, альбо заблытанай. Да такой катэгорыі адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак адносіцца і Хіславіцкая воласць, згадваемая ў пісьмовых крыніцах XVI – пачатку XVII ст.

Мэта артыкула – высвятленне часу існавання і тэрыторыі Хіславіцкай воласці, што знаходзілася на памежжы ВКЛ з Рускім царствам на Пасожжы.

Матэрыял і метады. Для напісання артыкула выкарыстаны матэрыялы, выяўленыя ў дакументах Літоўскай метрыкі, Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. Пры распрацоўцы пытання выкарыстоўваліся як агульнагістарычныя метады, так і картаграфічны, метады рэканструкцыі.

Вынікі і іх абмеркаванне. Хіславічы, сучасны пасёлак гарадскога тыпу, цэнтр раёна Смаленскай вобласці Расійскай Федэрацыі, упершыню згадваецца ў “Спісе зямельных раздач” караля Казіміра, у якім упамінаецца, што кароль у наваколлях Мсціслаўля і Крычава пацвярджае князю Андрэю Порхаўскаму правы на ўладанні, якім ён валодаў пры князю Лынгвені: «Князю Аньдрею Порховскому што при князи Лынгвени держал, Колтов а Березуйковичи, а Хоцлавичи, а у Реместве три боки» [6, с. 36]. Гэтае наданне паведамляе нам, што паселішча ўжо існавала ў часы мсціслаўскага князя Сямёна Лынгвеня (1389/1392–1431 гг.). У той жа час у сучасным гарадскім пасёлку ёсць гарадзішча з матэрыяламі XI–XIII стст., а раней на яго ўскрайку знаходзіўся і курганны могільнік гэтага часу [7, с. 174], што сведчыць аб існаванні паселішча на тэрыторыі Хіславічаў ужо ў XI–XIII стст.

На старонках пісьмовых крыніц Хіславіцкая воласць як асобая адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) на неспакойнай мяжы ВКЛ і Вялікага Княства Маскоўскага (ВКМ) з’яўляецца толькі на перамовах 1522 г. [8, с. 632]. Але калі пачалося фарміраванне гэтай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі з цэнтрам у Хіславічах, цяжка вызначыць з-за адсутнасці крыніц.

Магчыма, яна ўжо хаваецца ў летапісным паведамленні 1440 г., якое сведчыць пра вяртанне сыну князя Лынгвені, Юрыю Лынгвенавічу Мсціслаўскага княства: “...дал ему очину его всю, Мстиславъ и Кричевъ, иных градов и волостей не мало...” [9, с. 420]. А магчыма, яна была сфарміравана пасля ліквідацыі Мсціслаўскага княства ў сувязі са спыненнем дынастыі Лынгвенавічаў у канцы XV ст. Ва ўсялякім выпадку,

на пачатку XVI ст. Хіславіцкая воласць ўжо існавала.

Цяжкасць выклікае і вызначэнне да якога цэнтра, Смаленска ці Мсціслава, першапачаткова адносіліся Хіславічы. Апынуўшыся на памежжы ВКЛ і ВКМ, прыналежнасць воласці Хіславічы ўжо падчас перамоў па выніках вайны 1512–1522 гг. выклікала спрэчкі. Масква патрабавала, каб воласць Хіславічы аддалі ёй матывуючы гэта тым, што Хіславічы заўжды належалі Смаленску, у той час як паслы ВКЛ спяралі, што Хіславічы заўсёды адносіліся да Мсціслава [8, с. 632–633]. Аднак, верагодна, ужо ў 1522 г. гэтае пытанне было канчаткова вырашана на карысць ВКЛ, бо потым яно больш ніколі не ўздыхалася падчас перамоў, і да 1608 г. у перамяральных размежаваннях паміж ВКЛ і ВКМ Хіславічы заўжды запісваліся на бок ВКЛ [10, с. 128, 191, 305, 325, 409, 411, 513; 11, с. 481, 486, 725, 730; 12, с. 61, 68, 702, 712]. А маскоўскія прэтэнзіі на Хіславічы на пачатку XVI ст., хутчэй за ўсё, абапіраліся на той факт, што сам Мсціслаў у XII – першай палове XIV ст. быў у складзе Смаленскай зямлі.

Да таго ж, сам статус Хіславіцкай воласці выклікае пытанні, таму што на ўсходзе Мсціслаўскага княства ўвесь час фіксуецца як раздачы маёнткаў шляхце мсціслаўскімі князямі ў XV – пачатку XVI ст., так і вялікія князі літоўскія і каралі тут актыўна раздавалі землі ў XVI–XVIII стст. Прычым падчас надання зямельных уладанняў у крыніцах звычайна проста ўказваецца аб іх наданні ў воласці замка мсціслаўскага. Тым не менш, ва ўсіх памежных размежаваннях 1522–1608 гг. воласць Хіславічаў заўсёды фігуруе як размешчаная побач, але асобная ад Мсціслава воласць, якая запісвалася на бок польскага караля: “города Мстиславля с волостми и волости Хотславич” [8, с. 640; 10, с. 128, 191, 305, 325, 409, 411; 11, с. 481, 486, 725, 730; 12, с. 61, 68, 702, 712].

Для вызначэння тэрыторыі воласці Хіславічаў, перш за ўсё, неабходна вызначыць, якія воласці хаваюцца ў памежным размежаванні 1523 г. пад тэрмінам “воласці Мсціслаўля”.

На захадзе Мсціслаўскага княства ў першай чвэрці XVI ст. існаваў замак Радамля з прылягаючай да яго невялікай воласцю па берагах р. Проня, звесткі пра якую ўпершыню сустракаюцца ў лісце вялікага князя Жыгімонта Старога ад 3 жніўня 1525 г. [13, с. 162–163]. У склад воласці Радамлі XVI ст. уваходзілі двор Расна, вв. Вярба, Вальмер, Далёкая Ніва, Жаліўе, Заполле, Ельня [14, с. 399; 15, с. 398–399; 16, с. 161; 17, арк. 27 адв.–28 адв.]. А ў сярэдзіне XVII ст. акрамя гэтых вёсак ў Радамлянскім тракце і ў бліжэйшых наваколлях Радамлі згадваюцца вв. Русінаўка, Барышаўка, Скварск, Туходава, Робцы, Затоны [18, с. 284, 311–312, 465, 505].

Самым буйным шляхецкім уладаннем у Мсціслаўскім ваяводстве была размешчаная на яго паўночна-заходнім абшары Кадзінская воласць, якая прымыкала да дзяржаўнай мяжы паміж ВКЛ і ВКМ пачынаючы з 1522 года. Кадзіна было маёмасцю Якуба Вяжэвіча ўжо ў 1546 г. Улічваючы, што Вяжэвічы былі звязаны са Смаленскам і з Мсціславам яшчэ ў XV ст.

[19, с. 22:21, 26:13, 31:1; 20, с. 39] нельга выключыць, што іх валоданне Кадзіным вядзе пачатак з гэтых часоў.

У канцы XIV – пачатку XVI ст. у Мсціслаўскім ваяводстве згадваецца Засельская воласць, з якой мсціслаўская княгіня Уляна (†1495 г.) паспела надаць на Пустынскі манастыр «...три пуды меду пресного железное ваги, а к тому 40 грошей у старца Засельского», што згадваюцца ў скарзе ад 1529 г. пустынскага архімандрыта Філарэта [13, с. 203]. І фактычна ў красавіку 1505 года мсціслаўскі князь Міхаіл Іванавіч пацвердзіў гэтае наданне княгіні Уляны, надаў на манастыр «паместнае мстиславское, 3 пуда мёду, а 40 грошей зь старца нашой Засельской волости, серебряное наших дани» [21, с. 364, 365], што зноў падкрэслівае існаванне Засельскай воласці.

Цэнтр Засельскай воласці, верагодна, знаходзіўся ў сучаснай в. Новае Заселле Шумяцкага раёна Смаленскай вобласці Расіі, дзе ёсць рэшткі гарадзішча, два селішчы XIII–XV стст. і два курганныя могільнікі XI–XIII стст. [22, с. 149], што сведчыць аб існаванні тут буйнога паселішча ўжо ў XI–XIII стст. А сам населены пункт Заселле ўпершыню сустракаецца ў Спісе зямельных раздач караля Казіміра “Саньку у Заселье человек-друг. Кончар и Мелейтейко, а ещо Ключей и з землею и 2 чоловека сам и он Ерослав выслужил” [6, с. 36]. Дакладныя памеры Засельскай воласці вызначыць немагчыма. Яна размяшчалася на поўнач ад воласці Крычава, выходзіла на мяжу ВКЛ з ВКМ, але ў памежных разгранічэннях як самастойная воласць не згадваецца.

Нягледзячы на згаданне ў крыніцах розных валасцей Мсціслаўскага княства XIV – пачатку XVI ст., крыніцазнаўчая база не дазволіла М.Ф. Спірыдонаву вызначыць іх межы на канец XVI ст., і паказаць іх на карце [23, с. 120–121].

Межы воласці Хіславічы XV – пачатку XVI ст. таксама дрэнна паддаюцца рэканструкцыі з-за адсутнасці пісьмовых крыніц і надзейных геаграфічных маркераў. Апошнія дазваляюць гіпатэтычна правесці мяжу воласці толькі з усходу, дзе натуральным рубяжом паміж Мсціславам і Рославам з’яўляецца масіў дрыгваў, шырынёй 10–15 км і даўжынёй з поўначы на поўдзень 30–35 км, які ідзе ўздоўж сярэдняй плыні ракі Стомячы, правага прытока р. Асцёр. Улічваючы сувязь Хіславічаў з Мсціславам, можна выказаць меркаванне, што і ўсходняя мяжа воласці Хіславічаў XV – пачатку XVI ст. праходзіла тут.

Па выніках войнаў 1500–1503 гг., 1507–1508 гг. ВКМ з ВКЛ Хіславіцкая воласць не панесла тэрытарыяльных страт, таму што баявыя дзеянні адбываліся далёка ад яе. Аднак сітуацыя змянілася падчас вайны 1512–1522 гг. Ужо ў 1516 г. Масква захапіла Рослаў, і мяжа паміж ВКЛ і ВКМ змясцілася непасрэдна на Пасожжа і, верагодна, з гэтага часу перайшла ў міжрэчча Сожа і Стомячы, і пачала ісці па левому прытоку Сожа р. Берэзіне. Сітуацыя абвастралася яшчэ і ў сувязі з тым, што ў 1514 г. Масква захапіла і Смаленск, таму прэтэнзіі Масквы на Хіславіцкую воласць паказваюць,

што ВКЛ мела значныя тэрытарыяльныя праблемы ў гэтым раёне. Аб гэтым сведчыць і пераход у ВКМ нейкай вёскі, што належала мсціслаўскаму храму Св. Спаса, замест якой князь Міхаіл Іванавіч 21 сакавіка 1526 г. надаў на царкву пустаўшчыну Клімаўскую “у Хиславичах” [13, с. 127–128; 24, арк. 270–272 адв.].

Па выніках вайны 1512–1522 гг. у 1523 г. было заключана замірэньне паміж ВКЛ і ВКМ, якое дакладна прапісала мяжу на мсціслаўскім рубяжы ВКЛ, і якая практычна без змен праіснавала да 1772 г.

Замацаваўшыся мяжа паміж ВКЛ і ВКМ на поўнач і на ўсход ад Мсціслава ў памежным разгранічэнні 1523 г. апісваецца такім чынам “...Городнею въ Вехру, въ Чёрной Мохъ, а из Вехры въ Прудилку, а изъ Прудилку въ Железницу, а Железницею подъ Дудено да въ Вехру, а изъ Вехры въ Лютую Воду, а изъ Лютой Воды въ Вылино, а изъ Вылина на Сожъ, а Сожомъ на низъ въ Березыню, а Березынею вверхъ сухомъ промеж сёл Почина и Гладковичъ, по Холмомъ, а оттол к Пулневу” [8, с. 639, 745].

Улічваючы размяшчэнне вёсак Кадзінскай воласці згодна з інвентаром 1729 года, можна меркаваць, што ў згадваемым апісанні першая частка памежжа – “... Городнею въ Вехру, въ Чёрной Мохъ, а из Вехры въ Прудилку, а изъ Прудилку въ Железницу, а Железницею подъ Дудено да въ Вехру” адпавядае таму рэгіёну, дзе на мяжу ВКЛ з ВКМ пачынаючы з 1523 г. выходзіла воласць Кадзіна. Маючы на ўвазе, што вёскі Кадзінскай воласці 1729 г. не пераходзяць на левы бераг р. Віхры, можна выказаць меркаванне, што р. Віхра была ўсходнім рубяжом гэтай воласці [25]. Ускосна аб гэтым можа сведчыць і той факт, што на левым беразе р. Віхра ў 1681 г. упамінаецца вёска Хіславіцкага стараства Цяцерын (суч. в. Цяцэрнікі Манастыршчынскага раёна, у 1784 г. в. Цяцерына) [26, с. 57; 27, с. 94–95].

Практычна ўсе геаграфічныя маркеры памежнага агранічэння 1523 г. сёння лакалізуюцца. Так згодна з апісаннем ракой Гародняй мяжа спускалася ў р. Віхра. Падняўшыся па апошняй уверх, мяжа некалькі вышэй сучаснай в. Туфля Манастыршчынскага раёна Смаленскай вобласці зварочвала ў бок р. Жалезніца. Апошняя, мінуючы сучасную в. Дудзіна Манастыршчынскага раёна – згадваемае ў крыніцы “Дудено”, зноў выходзіла на р. Віхра. У гэтым жа месцы ў р. Віхра ўпадае рэчка Лютая [28, с. 109], у разгранічэнні 1523 г. Лютая Вода. Ад ракі Лютай мяжа ішла ў бок “Вылина”.

Сёння такіх тапонімаў і гідронімаў няма. Аднак на карце, якая адлюстроўвае спрэчныя ўчасткі мяжы Рэчы Паспалітай з Расійскай імперыяй 1766 г. у Мсціслаўскім ваяводстве, на паўночны ўсход ад Мсціслава, паказаны населены пункт “Wupina”, а мяжа паміж дзяржавамі праходзіць па рэчцы “Wupina”, якая ўпадае ў Сож. Вытокі гэтай рэчкі на карце блізка падыходзяць да вытокаў рэчкі Лютай [29], і гэта, верагодна, і ёсць “Вылино” пачатку XVI ст. На пачатку XX ст. гэта ўжо была рэчка Вупінка [28, с. 107], а зараз гэта рэчка Упінка [30]. Улічваючы, што воласць Хіславічы была памежнай і знаходзілася на

паўночным усходзе ваяводства, то рэчка Упінка была паўночнай мяжой воласці.

З Сожа згодна з разгранічэннем 1523 г. мяжа паміж ВКЛ і ВКМ зварочвала ў яго левы прыток – р. Бярэзіну, па якой і падымалася ўверх, і якая фактычна і стала ўсходняй мяжой воласці Хіславічы.

З вярхоўяў р. Бярэзіна мяжа ішла на р. Асцёр – “верхъ сухомъ промеж сёл Почина и Гладковичъ, по Холмомъ, а оттол к Пулневу”. Згодна з апісаннем мяжа праходзіла паміж вёскамі “Гладковичи” і “Почина”, апошня з якіх гэта сучасная в. Пачынічы Шумяцкага раёна Смаленскай вобласці.

Далей на поўдзень мсціслаўска-рослаўскі рубаж апісваецца ў крыніцы так: “Промежи Словнева да Шибнева к Гневкову Доброю рекою в Водонос, от Водоноса Доброю рекою у Вострь...” [19, с. 67]. Гэта апісанне даволі дакладна лакалізуецца і супадае з адміністрацыйнай мяжой XIX – пачатку XX ст. паміж Смаленскай і Магілёўскай губернямі Расійскай імперыі.

Пачынаўся крычаўска-рослаўскі рубаж, дзе на р. Асцёр знаходзілася крычаўскае сяло Пажозе [31, арк. 178]. Самыя паўночныя населеныя пункты воласці Крычава XV–XVIII стст. гэта Караблёва, Надзейкавічы, Холм, Ціхіль, Песчынікі, Харанёва [26, с. 127–138; 32, арк. 69; 33, арк. 159 адв.; 34, с. 200; 35, с. 150–151] размешчаныя на тэрыторыі сучаснага Шумяцкага раёна Смаленскай вобласці, у якіх ёсць помнікі археалогіі X–XIII стст. (селішчы, курганы) [7, с. 187–203]. Таму паўднёвую мяжу воласці Мсціслаўля XII–XVIII стст., верагодна, ёсць сэнс праводзіць уздоўж левага прытока р. Сож рэчкі Сожанкі, дзе праходзіла крывіцка-радзіміцкая мяжа XI–XII стст. [5, с. 78–79], дзе на поўдзень ад якой мы не сустракаем мсціслаўскія вёскі XIV–XVIII стст.

Калі вызначэнне паўночнай і ўсходняй межаў Хіславіцкай воласці не выклікае цяжкасці таму, што яны супадалі з дзяржаўнай мяжой, то правядзенне заходняй і паўднёвай межаў воласці Хіславічы выклікаюць цяжкасці, бо яны з’яўляліся ўнутранымі межамі ў дзяржаве і супадалі з усходняй мяжой воласці самога Мсціслава, якая ніяк не фіксуецца.

Таму для рэканструкцыі заходняй і паўднёвай мяжы воласці Хіславічаў XVI – пачатку XVII ст. нам неабходна акрэсліць месцаразмяшчэнне ўсіх вёсак, што цягнулі да Хіславічаў і лічыць, што калі ўнутры гэтага абшара знаходзіліся іншыя вёскі, пра якія адсутнічаюць звесткі пра іх прыналежнасць Хіславічам, то ў адміністрацыйным плане ў XVI ст. яны ўсё роўна падпарадкоўваліся цэнтру ў Хіславічах.

Пасля згадвання Хіславічаў у спісе зямельных раздач караля Казіміра і як цэнтру воласці ў памежных разгранічэннях XVI ст., Хіславічы як населены пункт ўпершыню ўпамінаюцца толькі 22 сакавіка 1589 г. у прывілей кароля Жыгімонта Вазы аб наданні мсціслаўскаму падкамораму Міхаілу Сухадольскаму і яго жонцы “до животовъ ихъ” 12 служб ў Мсціслаўскім ваяводстве ў вв. Хіславічы, Лызкі, Мікшына

(суч. аднайменныя вёскі Хіславіцкага раёна Смаленскай вобласці Расіі) і Дудзіна пры ўмове выканання М. Сухадольскім земскай ваеннай службы [36, арк. 660 адв.]. У той жа час, яшчэ у 1569 г. в. Мікшына згадваецца як цэнтр самастойнага негарадавога староства, у склад якога ўваходзілі нелакалізуемая сёння в. Царковішча, вв. Дудзіна і Лызкі [37, с. 410].

Па смерці М. Сухадольскага яго ўдава Аляксандра Дыбоўская бярэ шлюб з князем Самуэлем Пятровічам Друцкім-Горскім і 23 сакавіка 1596 г. апошні разам з жонкай атрымаў прывілей ад караля Жыгімонта Вазы на “дажывотнае” валоданне 12 службамі ў Мсціслаўскім ваяводстве ў вв. Хатславічах (Хіславічах), Мікшыне, Лызках, Дудзіне, і на 4 службы ў в. Бабінічы, якімі Аляксандра Дубоўская, раней валодала сумесна са сваім першым мужам правам “до животовъ своихъ” [38, арк. 24 адв.–25 адв.]. Такім чынам, у дакументах Метрыкі ВКЛ сярэдзіны – другой паловы XVI ст. адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка Мсціслаўскага ваяводства з цэнтрам у Хіславічах не фіксуецца. Хіславічы выступаюць толькі як адна з вёсак Мсціслаўскага ваяводства, якую кароль дае шляхце “правам дажывотным” пры ўмове нясення ваеннай службы. У дадзеным выпадку Хіславічы, улічваючы, што прывілей на наданні пачынаюцца з іх, хутчэй за ўсё, выступаюць у якасці цэнтру адміністрацыйна-гаспадарчай адзінкі – двара, вакол якога і фарміравалася воласць.

Картаграфаванне гэтых адносна нешматлікіх населеных пунктаў (іншыя населеныя пункты дакументы Метрыкі ВКЛ у гэтым раёне не называюць, што і не дзіўна, улічваючы амаль бясконцыя войны першай паловы – сярэдзіны XVI ст. паміж ВКМ і ВКЛ) і іх раскіданасць ад р. Віхры (Дудзіна, Цяцэрына) і амаль да левага прытока Сожа р. Бярэзіны, дазваляе выказаць меркаванне, што гэтыя абшары, першапачаткова знаходзіліся ў адной адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінцы – воласці, магчыма, Хіславіцкай, якая размяшчалася ўздоўж мяжы ВКЛ і ВКМ на поўнач і на ўсход ад Мсціслава.

На правым беразе Сожа, найбольш паўднёвымі вёскамі Хіславіцкай воласці былі Цяцэрнікі, Жукава, Шыпы, на р. Аслянцы (былыя вв. Бобкі і Дубраўка (Гульгаеўка) суч. Манастыршчынскага раёна), а асноўная іх маса не выходзіла на захад ад плыні р. Лызы (Ніжняя Лызы) [28, с. 108]. А на поўдзень ад Сожа прылягаюць да мяжы з Расіяй, і не выходзіла за тэрыторыю сучасных Пячэрскага, Карзоўскага, Кажухаўскага, Черапаўскага, Гарадзішчаўскага сельскіх пасяленнях Хіславіцкага раёна Смаленскай вобласці Расіі [39–40], дзе знаходзіліся вёскі Хіславіцкага староства.

Воласць Хіславічы ўжо ў першай палове XVII ст. знікае са старонак пісьмовых крыніц. Гэта тлумачыцца, верагодна, тым, што на пачатку XVII ст., пасля Дэулінскага замірэння 1618 г. Рускага царства і Рэчы Паспалітай, мяжа Рэчы Паспалітай пайшла далёка на ўсход і зараз воласць Хіславічы не трапляла на старонкі памежных разгранічэнняў, а комплекс

крыніц, які захаваўся, што адносіцца да рэгіянальнай гісторыі Мсціслаўскага ваяводства гэтага перыяда, нязначны, і воласць Хіславічы ў ім не прасочваецца.

Сітуацыя карэнным чынам змянілася пасля завяршэння вайны Рускага царства з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. Мяжа ізноў вярнулася на старыя рубяжы, што існавалі паміж Рускім царствам і Рэччу Паспалітай ў XVI – пачатку XVII ст. Верагодна, улічваючы, што Мсціслаўскае ваяводства страціла падчас вайны 1654–1667 гг. амаль 70% насельніцтва [41, табела 9, 19], і значная частка населеных пунктаў шляхты стаяла пустымі [42], было вырашана ліквідаваць Хіславіцкую воласць, далучыўшы шляхецкія ўладанні да воласці самога Мсціслава. А ўладанні караля, размешчаныя на паўночным усходзе ад Мсціслава, былі аб’яднаны вакол вясковых цэнтраў – Жукава і Хіславічаў у Жукаўскае (1667 г., вв. Жукава (8 дымоў), Касмынічы (1 дым) і Жалезнякі (4 дымы)) [43, арк. 1–3] і Хіславіцкае староства разарвання шляхецкімі ўладаннямі.

Звычайна гісторыю Хіславіцкага староства пачынаюць з 1622 г. на той падставе, што ў гэты год Крыштаф Станіслаў Цэханавецкі ўзяў шлюб з Антанелай Друцкай-Горскай і якая ў крыніцах XVIII ст. як быццам бы называецца хіславіцкай старасцінай [26, с. 39–40]. Гэтая ж пазіцыя паўтараецца і ў новым выданні, прысвечаным гісторыі рода Цэханавецкіх са старымі спасылкамі [44, с. 85] на адзінку захоўвання № 6 з фонду 2126 (Мсціслаўскі земскі суд) Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі. Але ў гэтым фондзе толькі 4 адзінкі захоўвання, таму хутчэй за ўсё тут блытаніна з нумарам фонду.

На самой справе, на тых старонках, пра якія згадваецца ў спасылцы, гаворка пра род Цэханавецкіх ідзе ў адзінцы захоўвання № 6 фонду 2116. Але тут упамінаецца пра малжонства Крыштафа Станіслава Цэханавецкага з Антанелай Друцкай-Горскай, у якіх быў сын Міхал Вінценці, хіславіцкі стараста [45, арк. 23, 27], 1637 г.р. [44, с. 123] і атрымаў Хіславіцкае староства 8 лютага 1673 г. [44, с. 87]. А вось пра тое, што Антанела Друцкая-Горская была дзедзічнай хіславіцкай старасцянкай, звестак няма.

Акрамя таго, робіцца спасылка на 15 кнігу Мсціслаўскага гродскага суда за 1713 год. Аднак і ў гэтай кнізе на адзначаных старонках няма гэтай звесткі, а ўлічваючы, што кніга знаходзіцца на рэстаўрацыі, зараз правяршыць адпаведную спасылку не прадстаўляецца магчымасці [46].

Але яшчэ 27 снежня 1627 г. Крыштаф Станіслаў Цэханавецкі атрымаў для сваёй жонкі Антанелы права на **каралеўскія вёскі** Хіславічы, Лізкі, Лозы (Лізкі суч. аднайменная вёска ў Манастыршчынскім раёне Смаленскай вобласці), Дудзіна і Мікшына [44, с. 85–86], “да волі і ласкі гаспадарскай”, што сведчыць пра часовае валоданне Цэханавецкімі гэтымі вёскамі.

Пасля заканчэння вайны Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. пачалося актыўнае асваенне памежных Крычаўскай, Алучыцкай [2; 3], а таксама і Мсціслаўскай воласцяў. Калі ў падымным рэстры 1667 г. Мсціслаўска-

га ваяводства ў яго паўночна-ўсходнім куце згадваюцца яшчэ адзінкавыя населеныя пункты – Шыпы, Пячэрск, Кажухавічы, Жукава, Хіславічы, Дудзічы, і яшчэ некалькі вёсак, дакладная лакалізацыя якіх выклікае цяжкасці з-за іх сугучнасці са шматлікімі населенымі пунктамі з назвамі Буда, Слабада [42], то ўжо ў 1681 г. удава Міхала Вінценцыя Цэханавецкага Марыяна з Катоўскіх атрымала ад караля Хіславіцкае староства, у склад якога ўваходзілі частка Хіславічаў і вёскі Малыя і Вялікія Лызкі, Гупін (суч. в. Упін Хіславіцкага раёна), Дудзіно, Крылова, Будзішча, Трыпуціна з Навасёлкамі і прылягаючымі да яе вёскамі “правам дажывотным”. Такім чынам, толькі з другой паловы XVII ст. Хіславічы пачынаюць пажыццёва здавацца ў арэнду роду Цэханавецкім і можна сцвярджаць аб існаванні Хіславіцкага староства.

Потым Марыяна з Катоўскіх набыла ў свайго швагры Самуэля Казіміра Цэханавецкага другую частку Хіславічаў з вв. Ёлкаў, Хралоў (суч. в. Фралоў Хіславіцкага раёна), Селязёнкі і Каськоў (суч. в. Каські Манастыршчынскага раёна), а ў паноў Якубоўскіх вв. Якубаўшчыну, Жучкі, Галалобаўку, Асінаўку, Буду, Лабанаўку, Чарнаручча, Прытыкіна і Цяцерын (суч. в. Цяцэрнікі Манастыршчынскага раёна, а в. Цяцерына ў 1784 г.) [26, с. 57; 36, с. 124; 27, с. 94–95]. Такім чынам, Хіславіцкае староства з’яўляецца на старонках пісьмовых крыніц толькі ў другой палове XVII ст.

Хіславіцкае староства ў другой палове XVII–XVIII ст. было даволі значным па сваім эканамічным значэнні і знаходзілася ў пацэсіі ў Цэханавецкіх. Самі Хіславічы калі яшчэ на пачатку XVII ст. лічыліся вёскай, у якой была царква [47, арк. 329–329 адв.], то ўжо ў 1710 г. згадваюцца як мястэчка, у якім была Барысаглебская царква, што ў гэты год была пераведзена на ўнію. У 1719 г. Хіславічы выплачвалі даволі вялікае “чопавае” – 800 злотых, што сведчыць аб значнасці паселішча [48, с. 431; 49, арк. 397].

У 1765 г. у Хіславіцкае староства ўваходзілі вв. Ёлкаў, Гарбачоўка, Замошша, Асінаўка, Лабанаўка, Гакурына, Прытыкіно, Чарнаручча, Галалобаўка, Лызкі, абруб Боўкін (в. Бобкі Любавіцкай воласці Мсціслаўскага ўезда), вв. Біелга (Белкава), Кабылін Стан, Іванаў Стан, Гультаёўка (суч. в. Дубраўка Манастыршчынскага раёна), Упін, Хралоў, Каржоў, Селязёнкі. У гэты ж год у склад Мікшынскага староства, якое раней адносілася да Хіславіцкага староства, уваходзілі вв. Пільнікі, Беліца, Галушкі, Галубцы, Зімніца, Машонкі, Пуцькі, якія і зараз існуюць на левабярэжжы Сожа ў Хіславіцкім раёне [50, арк. 5–6 адв.].

Згодна з рэвізскай казкай 1778 г. у мястэчку Хіславічы была рынкавая плошча, забудаваная з усіх бакоў, ад якой адыходзілі вуліцы, што выводзілі ў бок розных населеных пунктаў: Мсціслаўская, Смаленская, Лызковая (у бок в. Лызкі), Чавуская, Козырэўская. У Хіславічах у гэты год пражывалі 1124 жыхары, з якіх 396 – яўрэі [51, арк. 15–21 адв.]. У 1783–1785 гг. у Хіславічах налічвалася 143 дамы і пражывала ўжо толькі 770 чалавек, сярод якіх былі як шынкары, так і рамеснікі – ганчары, кавалі, слесары, краўцы, шаўцы, кушнярны, кухары, сталяры [52, арк. 20–48].

Як і ліквідаваная, верагодна ў сярэдзіне XVII ст. Хіславіцкая воласць, Хіславіцкае староства на працягу другой паловы XVII–XVIII ст. тэрытарыяльна скарачалася, і ў самым канцы XVIII ст. ад яго засталася толькі прылягаючая да Хіславічаў і да дзяржаўнай мяжы тэрыторыя, а Мікшына, Трыпуціна сталі самастойнымі староствамі [27, с. 94–95].

Заклучэнне. Такім чынам, існаваўшая ў пачатку XVI – пачатку XVII ст. Хіславіцкая воласць Мсціслаўскага ваяводства размяшчалася на абодвух берагах р. Сож у межах сучаснага Хіславіцкага раёна Смаленскай вобласці Расіі. На паўночным захадзе яе тэрыторыя дасягала плыні р. Віхра, а на захадзе, у асноўным, не выходзіла за плынь р. Лыза. Хіславіцкае воласць, якая складалася як з дзяржаўных, так і са шляхецкіх уладанняў, пасля завяршэння вайны 1654–1668 гг. Рускага царства з Рэччу Паспалітай была ліквідавана. Шляхецкія ўладанні былі тэрытарыяльна ўключаны ў склад воласці Мсціслава, а дзяржаўныя ўладанні засталіся ў складзе сфарміраванага Хіславіцкага староства, якое тэрытарыяльна не было стабільным і павялічвалася як за кошт вымарачных уладанняў, так і памяншалася за кошт арганізацыі новых старостваў на яго базе на працягу другой паловы XVII–XVIII ст. Перад першым падзелам Рэчы Паспалітай (1772 г.) Хіславіцкае староства ахоплівала населеныя пункты, якія прылягалі толькі да Хіславічаў на правым беразе р. Сожа, і да дзяржаўнай мяжы Рэчы Паспалітай з Расіяй.

Літаратура

- Любавский, М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского статута / М.К. Любавский. – М.: Университетская тип., 1892. – 884 с.
- Мяцельскі, А.А. Воласць Крычава ў XII–XVI стст.: тэрыторыя, адміністрацыйна-гаспадарчы падзел, паселішчы / А.А. Мяцельскі // Гістарычна-археалагічны зборнік / Ін-т гісторыі НАН Беларусі. – 2000. – № 15. – С. 81–92.
- Мяцельскі, А.А. Лучыцкая воласць у XV–XVIII стст. / А.А. Мяцельскі // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2000. – № 4. – С. 59–66.
- Мяцельскі, А.А. Старадаўні Крычаў: гістарычна-археалагічны нарыс гісторыі горада ад старажытных часоў да канца XVIII ст. / А.А. Мяцельскі. – Мінск: Беларус. навука, 2003. – 167 с.: іл.
- Мяцельскі, А.А. Мсціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст. / А.А. Мяцельскі. – Мінск: Беларус. навука, 2010. – 664 с.: іл.
- Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Литовская метрика. Книга записей № 3 (1440–1498) / Parengė E. Vanionis; Lietuvos istorijos inst. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. – 161 p.
- Археологическая карта России: Смоленская область / РАН, Ин-т археологии; под ред. Ю.А. Краснова. – М., 1997. – Ч. 2. – 264 с.
- Сборник Императорского Русского исторического общества (СИРИО). – СПб., 1892. – Т. 35: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными по высочайшему повелению изданные Императорским Русским историческим обществом. Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством. – Т. 1: (1487–1533) / под ред. Г.Ф. Карпова. – Изд. 2-е. – 870 + 111 с.
- Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и предисл. А.Н. Насонова. – М.–Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1950. – 642 с.
- СИРИО. – М., 1887. – Т. 59: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским по высочайшему повелению изданные Императорским Русским историческим обществом. – Т. 2: (1533–1560) / под ред. Г.Ф. Кулова. – 630 + 98 + VI с.
- СИРИО. – М., 1892. – Т. 71: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными по высочайшему повелению изданные Императорским Русским историческим обществом. Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством. – Т. 3 (1560–1571) / под ред. Г.Ф. Карпова. – 808 + 234 с.
- СИРИО. – М., 1912. – Т. 137: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными по высочайшему повелению изданные Императорским Русским историческим обществом. Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством. – Т. 4: (1598–1608) / изд. под наблюдением С.А. Белокурова. – 808 с.
- Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией: в 5 т. – СПб., 1846–1853. – Т. 2: 1506–1544 гг. – СПб.: тип. 2-го отделения Е.И. В. Канцелярии, 1848. – 405 с.
- Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Литовская Метрика. Книга записей № 15 (1552–1562) / parengė Artūras Dubonis. – Vilnius, 2002. – 446 p.
- Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Литовская Метрика. Книга записей № 37 (1552–1561) / parengė Darius Baronas. – Vilnius, Lietuvos istorijos instituto, 2011. – 632 p.
- Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552) Кніга записей 28 / Падрыхтоўка тэкстаў да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. – Менск: АТНЕНÆUM, 2000. – 312 с.
- Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 66. Арк. 27 адв.–28 адв. Листъ Яну Павловичу Топичевскому на шесть волокъ у волости Радомьской в Ельной и въ Запольи даные.
- Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией: в 15 т. – СПб., 1861–1892. – Т. 14: Присоединение Белоруссии. 1654–1655 / ред. Г.Ф. Карпов. – СПб.: Тип. Ф. Елковского и Ко, 1889. – 902 + 37 с.
- Документы Московского архива Министерства юстиции / вступ. ст. Д. Самоквасова. – М.: Тов-во типографий А. Мамонтова, 1897. – Т. 1. – 570 с.
- Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Литовская метрика. Книга судных дел № 8 (1533–1535) / Parengė I. Valikanyte, S. Lazyka; Vilniaus universitatis. – Vilnius: Vilniaus universitatis leidykla, 1999. – 400 p.
- Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией: в 5 т. – СПб., 1846–1853. – Т. 1: 1340–1506 гг. – СПб.: Тип. 2-го отделения Е. И. В. Канцелярии, 1846. – 375 с.
- Шмидт, Е.А. Древнерусские археологические памятники Смоленской области / Е.А. Шмидт. – М.: Моск. рабочий, 1983. – Ч. 2. – 184 с.
- Вялікі гістарычны атлас Беларусі [Карты]: у 4 т. / Дзярж. камітэт па маёмасці Рэспублікі Беларусь, РУП “Белкартаграфія”; рэдкал.: В.Л. Насевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Белкартаграфія, 2009. – Т. 1. – 244 с.
- НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 89. Арк. 270–272 адв. Конфирмацыя листовъ князя Мстиславского на кгрунты до церкви мстиславской наданные.

25. Львоўская навуковая бібліятэка імя В. Стэфаніка Нацыянальнай акадэміі навук Украіны. Адзел рукапісаў. – Ф. 5: Рукапісы бібліятэкі Асалінскіх (Ркп. Асалін.). 5163/П. Архіў князёў Любамірскіх (Дубровенская лінія). Арк. 19–56. Інвентар маёнтка Кадзіна 1729 г.
26. Dumin, S. Ciecchanowiecscy herby Dąbrowa / S. Dumin, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza. – Warszawa : Wyd-wo DiG, 1997. – 224 s.
27. Вялікі гістарычны атлас Беларусі [Карты]: у 4 т. / Дзярж. камітэт па маёмасці Рэспублікі Беларусь, РУП “Белкартаграфія”; рэдкал.: В.Л. Насевіч (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск: Белкартаграфія, 2013. – Т. 2. – 347 с.
28. Маштаков, П.Л. Список рек Днепровского бассейна с картой и алфавитным указателем. Изданный при Императорской Академии наук комиссией по вопросу о географической номенклатуре / П.Л. Маштаков. – СПб.: Тип. Император. акад. наук, 1913. – 292 с.
29. Archiwum Główny Akt Dawnych. Zbiór kartograficzny. Teka 509. № 2. Mapa czasu wizyi determinowanej r. 1766 i 10 Maju w Warszawie przy ww. Jchmsc. pp. rewizorach Kazimierzu Luskinie woyskim witebskim, Franciszku Poniatowskim skarbniku y Leonie Dewicu horodniczym y sedzia pogramicznym woiewodztwa Mscislawskiego expediacycy sie z wyrazieniem spokojnego duktu wojewodztwa Mscislawskiego z panstwem Rossyiskim i znayduiacych sie diferencyi cum distincione kazdego aktora graniczacego przezemie Macieya Dotumara komornika woiewodztwa Mscislawskiego in accurata geometrica dimensione zliniowana y zrysowana [w] r[oku] 1767.
30. Упинка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Упинка>. – Дата доступа: 15.01.2019.
31. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 85. Арк. 178–178 адв. Потверженъе попу мстиславскому церкви светое Троицы на Горе некоторых кгруньтовъ до тое церкви от старосты мстиславского данных.
32. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 4. Адз. зах. 1155. Арк. 68–69 адв. Kopia ograniczenia starostwa Krzyczewskiego przez Romana Reutta i Andreia Wolana r. 1604, febralia 7 dnia za Andreia Bohdanowicza Szaluchi dzierzawcy krzyczewskiego za ranowaniem korola Zyгимonta Tretiaha.
33. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 30. Арк. 159 об.–160. Листы бояромъ кричовскимъ отъ короля его милости суть даные у в одно слово на земли пустовские, которые земли меновите нижей суть выображены в которыхъ жо листехъ жадное вечности имь не описано.
34. Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Литовская метрика. Книга записей № 51 (1566–1574) / Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas; Lietuvos istorijos inst. – Vilnius: Žara, 2000. – 486 p.
35. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Витебском центральном архиве, изданные под редакцией архивариуса сего архива Д.И. Довгялло. – Витебск : Изд-но по поруч. г. попечит. Вилен. учеб. округа, 1900. – Вып. 28. – 356 с. + 167 с.
36. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 73. Арк. 660 адв. – Потверженъе Матысу Суходолскому и малжонце его на 12 службъ у воеводстве Мстиславскомъ.
37. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. F. Sulimierskiego [i in.]. – Warszawa: “Wiek”. – 1885. – Т. VI. – 960 s.
38. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 83 арк. 24 адв.–25 адв. Привилей урожоному князю Самуелю Горскому на 12 службъ у воеводстве Мстиславскомъ, и до того на село Бобыничы службъ 4.
39. Хиславичский район [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD Хиславичский район. – Дата доступа: 04.01.2022.
40. Список населенных мест Могилёвской губернии / под ред. и.о. секретаря губ. стат. комитета Г.П. Пожарова. – Могилёв: Могилев. губ. стат. ком., 1910. – 250 с.
41. Morzy, J. Kryzus demograficzny na Litwie i Białarusi w I połowie XVII w. / J. Morzy / Uniw. Im. A. Mickiewica w Poznaniu; Wydział Filozoficzno-Historyczny. Seria Historia. – Poznań, 1965. – N 21. – 405 s.
42. Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Mścislawskie 1667 r. / oprac. Andrzej Rachuba; Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. – Warszawa: wyd-wo DiG, 2008. – 96 s.
43. Lietuvos Vastybes istorijos Archyvas (далее LVIA). F. 1177. Ар. 1. Bibl. 4603. Инвентарь на Жуково, Лыжни и др. имения в Мстиславском воеводстве, составленный для учёта подданных, после разрушений нанесённых московскими войсками.
44. Lulewicz, H. Dzieje rodziny Ciecchanowieckich herbu Dąbrowa (XIV–XXI wiek) / H. Lulewicz, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza, S. Dumin, A. Haratym, A. Macuk, A. Pospisil / pod red. A. Rachuby. – Warszawa : wyd-wo DiG, 2013. – 612 s.
45. НГАБ. – Ф. 2116. Воп. 1. Адз. зах. 6. Арк. 23–30. Wypis z ksiąg grodzkich mscislawskich.
46. НГАБ. – Ф. 1729. Воп. 1. Адз. зах. 15. Арк. 27–32. Aktykacya prawa starego na Korobczyn y Kazimierzow sluzacego.
47. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Адз. зах. 91. Арк. 329–329 адв. Станиславу Келпшу и малжонце его на плац в месте Мстиславском.
48. Бантыш-Каменский, Н.Н. Исторические известия о возникшей в Польше унии с показанием начала и важнейших, в продолжении оной через два века приключений, паче же о бывшем от Римлян и Униатов на благочестивых тамошних жителей гонений / Н.Н. Бантыш-Каменский. – М.: Синодальная типография, 1805. – 387 с.
49. НГАБ. – Ф. 1729. Воп. 1. Адз. зах. 21. Арк. 397–397 адв. Aktykacya taxy na szporowe generalna.
50. LVIA. F. SA. Bibl. 3806. Люстрация староств, держав в воеводстве Мстиславском лежащих 1765 г.
51. НГАБ. – Ф. 2151. Воп. 1. Адз. зах. 177. Арк. 1–74. Ревизская сказка местечка Хиславич с окружающими деревнями Мстиславского уезда Могилевской губернии 1778 года.
52. Российский государственный архив древних актов. – Ф. 1355. Воп. 1. Адз. зах. 713. Арк. 1–204. Описание для Генеральных планов Генерального межавания Мстиславского уезда.

Паступіў у рэдакцыю 15.04.2022